

ӘОЖ 94(574)

ЦИНЬ ИМПЕРИЯСЫНЫҢ ӘСКЕРИ ӨНЕРІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Дауытова Мадина Жанайдаровна

taygozina@gmail.com

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ Халықаралық қатынастар факультеті, шығыстану
кафедрасының 4 курс студенті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Ғылыми жетекші – Г.Қ. Құрманғали

Қытай - біздің дәуірімізге дейінгі бірнеше мыңжылдықтарда пайда болған ежелгі әлемдік өркениеттердің бірінің тарихи отаны. Қытайдың Ежелгі әлемнің басқа мәдени ошақтарынан алыстауы, оның дамуының ерекше сипатына байланысты. Мұндай өзіндік ерекшелік ұзақ уақыт бойы сақталғандықтан, еуропалық өркениет ретінде түсінілетін әлемдік прогрестен, Қытайдың дамуы дәстүрлі түрде оқшауланды. Өзіндік ерекше тарихы мен мәдениеті бар бұл ұлы ел әлі күнге дейін еуропалықтар үшін жұмбақ болып қала беруде.

Ежелгі Қытай – Азияның кеңістігінде өзінің билігін тарата білген «Орталық империя»; әлемге зеңбірек, компас және қағаз берген конфуцийшілдік бесігі. Бұл - құзырындағы азаматтардың өмірін қатыгездікпен және жәбірлеушілікпен ұстауы норма болып саналатын, дүлей апат, көшпенділердің қашуы және ішкі бүліктер, адам көрмеген құрбандылықтарға шалынатын ұлы держава.

Ежелгі қытай тарихындағы ерекше кезең - Цинь және Хань әулеттерінің билігімен байланысты алғашқы орталықтандырылған империялардың дәуірі, ол жобамен б. д. д. III ғасырдан б. д. д. III ғасырға дейінгі кезеңді қамтиды.

Б.д.д. 221 ж. Қытай, Цинь империясының негізін қалаушы, қатал билеуші Цинь Шихуанның билігінің қоластында біріккен.

Бұл кезеңде Қытайдың әскери ісі өз шыңына жеткен. Бір жағынан, бұған ежелгі әскери өнердің трактатында көрсетілген, өткеннің көпғасырлық тәжірибесі мүмкіндік берді. Екінші жағынан, Цинь әулетінің алғашқы императорының реформалары түрлігенді, көптеген отрядтар мен бөліктерді біртұтас Қытай әскеріне біріктірудің барлық артықшылықтарын пайдалануға мүмкіндік берді.

Ежелгі Қытайда қарулы күштер әрқашан саясаттың маңызды құралы болған. Әр билеушінің өзінің тұрақты әскері, саны, құрамы және жасақталуы объективті демографиялық, экономикалық және басқа да факторларға байланысты әртүрлі болған.

Цинь империясының құрылуымен тұрақты әскер император билігінің ішкі және сыртқы істерінің тірегі болды.

Цинь империясының қарулы күштерін жасақтау қарапайым халық үшін әмбебап сипатқа ие әскери міндеттілік негізінде жүзеге асырылды: денсаулығына байланысты әскери қызметке жарамды әрбір ер адам армияда қызмет етуі керек еді.

Цинь әулеті заманынан бері белгіленген ережелерге сәйкес әскери міндет үш кезеңге бөлінді:

- 1) уезде немесе округте айлық бастапқы әскери даярлық (қызмет);
- 2) тұрақты әскерлердегі бір жылдық әскери қызмет;
- 3) империя шекараларын қорғау жөніндегі бір жылдық әскери қызмет.

Алайда, халық үшін әскерде нақты қызмет ету мерзімі әлдеқайда ұзақ болды. Әскери міндетін өтеу аяқталғаннан кейін де сарбаздар әскерде ұсталып, Цинь мен Хань дәуірінде жиі болған соғыстар мен әскери жорықтарға тартылуы мүмкін.

Ежелгі қытай армиясындағы негізгі әскерлер жаяу әскер, атқыштар және соғыс күймелері болып саналды. Цинь мен Ханьның алғашқы орталықтандырылған империялары кезінде әскери-теңіз флоты қарулы күштердің түрі (тұқымы) ретінде бөлінді.

Әскери өнер бойынша ежелгі қытайтрактаттарында әскерге сипаттама және оның арналуы беріледі: «Соғыс арбалары және атты әскер - бұл әскердің әскери күші. Он күйме мың адамды сыйдырады, жүз күйме он мың адамды сыйдырады; он шабандоз жүз адамды қашырады, жүз шабандоз мың адамды (жазық жерде) қашырады)...Күймелер - бұл әскер қанаты; олар күшті позицияларды бұрады, күшті қарсыласты ұрады, жүгірушілердің жолын жауып тастайды. Аттылар - армияның барлауы; ол жауды қуып жетеді, азық-түлік жеткізілімін атқарады, ұшпа отрядтарын таратады... күйме мен жаяу әскер дұрыс ұрысқа үйретіледі, атқыштар маневрлік операцияларға үйретіледі».

Жаяу әскер дәстүрлі түрде әскерлердің негізгі және ең көп бөлігі болды, дегенмен оның қатарында қызмет ету «беделді емес» іс болып саналды. Жаяу әскер ауыр және жеңіл болып бөлінді.

1-сурет. Ұлы қытай қабырғасының күзет мұнарасының гарнизоны

1. Қарсыластың шабуылы туралы хабарламаларды артқы жағына жеткізуді қамтамасыз ететін ат хабаршысы.
2. Шекарадағы әскери елді мекендерден шыққан жаяу әскер дәстүрлі қытай шапанында. Ол «Цзи» клеверімен қаруланған, ол жаудың атқыштарына қарсы жақын ұрыста қолданылған.

Жеңіл жаяу әскер жауынгерлері сауытсыз соғысқан. Жеңіл жаяу әскер ең бұлтарыссыз болды, ұрыста ол алда болды және жауды садақтар мен кресттерден алыс қашықтықта соқты.

Ауыр жаяу әскер жауынгерлері қорғаныс сауыттарын киді. Ұрыста ауыр жаяу әскер жеңіл жаяу әскер қатарынан артта қалды. Қарсыласқа жақындаған кезде ауыр жаяу әскер онымен әртүрлі кесу және тесу қаруларын — найза, қалқан және тіпті қанжарларды қолдана отырып, жақын арада шайқасты. Қылыштармен негізінен, ұрысқа тікелей қатысты немесе ұрысты сырттан басқаратын, жаяу әскерлердің командирлері қаруланды.

Алайда, жаяу әскердің осындай бөлінуіне қарамастан, жаяу әскердің ең үлкен түрі ретінде жаяу әскердің негізгі бөлігі қарапайым қарулармен — найзалармен, шыңдармен, мүйізтұмсықтармен қаруланған аз күшті, қысқа сарбаздар болды.

Ұлы қытай қабырғасын күзеткен шекара гарнизондары негізінен садақтар мен арбалеттермен қаруланған.

Жаяу әскерлердің жауынгерлік бұйрықтарында шабуылда, қорғаныста, бекіністерді қоршау мен шабуылда қолданылатын әртүрлі типтегі тас лақтыратын және ататын құрылғылармен қаруланған арнайы бөлімшелер жиі жұмыс істеді.

Бұдан басқа элиталық - император күзеті, оққағарлар («гвардияшылар»), әскери басшыларды қорғаушылар және т.б. жаяу бөлімшелер болған. Бұл жайында «У Цзы» трактатында айтылады: «Әскерде жолбарыстар сияқты жауынгерлер табылады; ұшаяқты көтеретін мықтылар да табылады; аттан да тез жүретіндер табылды; туынды тартып алып, өзіңе қанжар қадап кететіндер де әрқашан табылады».

Ежелгі қытай әскерінің жауынгерлік тәртібі, сондай-ақ оның ұйымдастырушылық құрылымы тактикалық және операциялық деңгейде бес «крест тәрізді» принципке сәйкес құрылды.

Атты әскер (кавалерия) Ежелгі Қытайда басты әскер деп саналмаған: бірінші атты әскерлер Күресуші патшалықтар дәуірінде ғана пайда болған. Негізінен атты әскердің пайда болуын және дамуын Цинь және Хань әулеттерімен байланыстырады. Хань әулеті дәуірінде

Қытай әскері суннумен ұзақ соғыстар жүргізуге мәжбүр болған, әрине, мұндай соғысты күшті, дайындығы бар атты әскерсіз өткізу мүмкін емес еді. Бұл дәуірде тіпті жаяу әскер де атты әскерге қатысты, оны қорғай және оларға тыл, коммуникация жолдарын қамтамасыз ете отырып, қосымша рөл атқаратын болған.

Әскерлердің шешуші шабуылдаушы түрі ретінде атқыштарды дамыту қажеттілігі Қытай әскери басшылығына маңызды проблема туғызды: жауынгерлік жылқылардың жеткілікті санын қайдан алуға болатыны. Көшпенділер ең құнды байлыққа ие болды, жылқылар - жерден де маңызды болды.

Ежелгі қытайлар жақсы жылқыларды қалай өсіруді білмеді, ал әскери аттар әскерге өте қажет болды. Сунну мықты жылқылары тау шатқалдарын басып өтіп, тар тау жолдарымен жүруде үйреншікті болды. Саптық аттар табынын иемдену Цинь мен Хань империяларының көрші көшпелі тайпаларға қарсы басқыншылық әрекеттерінің басты себептерінің бірі болды.

Ауыр атқыштар қорғаныс төсеніштерін киіп, ұзын найзалармен және шыңдармен қаруланған. Ауыр атқыштарға арналған жылқылар ірі, күшті және ұзын болып таңдалды. Ауыр атқыштар үлкен соққы күшіне ие болды және әдетте жаудың жауынгерлік тәртібін бұзу үшін қолданылды.

Ұйымдастырушылық тұрғыдан алғанда, атқыштардағы негізгі төменгі бөлім «бес» шабандоз болып саналды. Содан кейін екі «бестік» — «ондық», содан кейін он «ондық» — «жүздік». Екі «жүздік» бір отрядқа түсті. Атқыштардың ең жоғары тәуелсіз тактикалық байланысы «мыңдық» деп саналды.

Соғыс арбалары ежелгі қытайдың негізгі соққы күшін құрады. Соғысып жатқан патшалықтар дәуіріндегі олардың рөлі мен маңызы біртіндеп азая бастағанымен, Цинь Шихуанның басқаруымен олар әлі де ұрыс алаңында басты тапсырманы орындады.

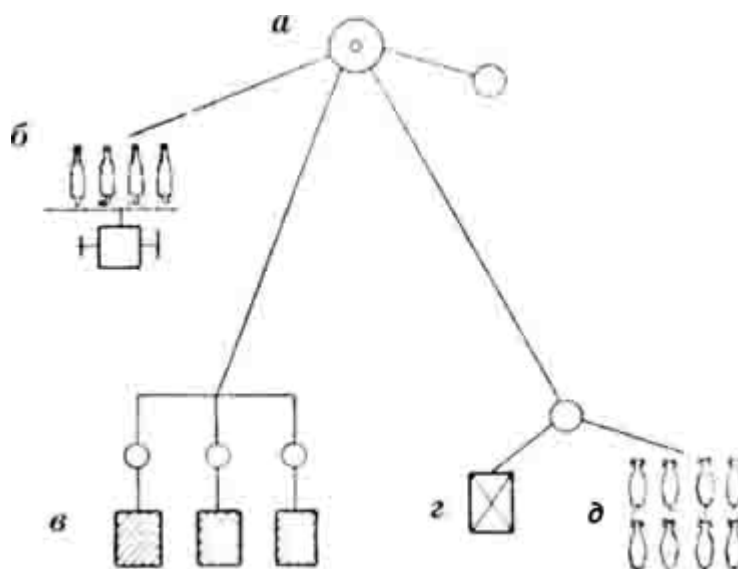
Шабуылда соғыс күймелері жаудың позициясын бұзып, оның жауынгерлік тәртібін бұзды. Қорғаныс кезінде соғыс күймелері жаудың шабуылына тойтарыс беру үшін бекініс түрінде жиналды.

Ұйымдастырушылық тұрғыдан алғанда, соғыс күймелерінің төменгі бөлімі «бестік» болды. Келесі — екі «бестік» - «ондық» күйме. Бес «ондық» «елу», ал екі «елу» - «жүз» соғыс арбалары.

Дәстүр бойынша, соғыс арбалары және олардың әскердегі саны әскердің және, тиісінше, мемлекеттің күші мен қуының көрсеткіші болды. Ежелгі қытай вандарының әрқайсысында өз армиясында 1 мың соғыс арбалары болған деп есептелген. Цинь Шихуан, оның билігі астында барлық патшалықтарды біріктіріп, орта патшалықтың императоры атағын алды, 10 мың соғыс күймелері болды.

Ежелгі Қытай армиясының жауынгерлік құрылымының ерекшелігі оның «жалпы әскери» сипаты болды, бұл әртүрлі әскер түрлерінің бір командирінің басшылығымен біріктіруді білдірді: соғыс арбалары, атқыштар мен жаяу әскерлер. Әртүрлі әскер түрлерінің ұрыс алаңындағы өзара іс-қимыл қытай әскери жетекшілеріне әр әскер түрлерінің артықшылықтары мен ерекшеліктерін барынша пайдалануға және олардың кемшіліктерін өтеуге мүмкіндік берді.

Бөлімшенің жауынгерлік тәртібін құрудың негізі жауынгерлік күйме болды. Оған жаяу әскердің үш «ляна» берілді — 75 қарулы жаяу әскер. Олар әскери арбаның алдында және қапталында тұрды. Артында ауыр қорғаныс соғыс арбасы тұрды. Оның артында тылды қамтамасыз ету рөлін атқарған жаяу әскерлердің тағы бір «ляна» тұрды (ботқа пісірушілер, ат күтушілер, жебелер мен найзаларды алып жүрушілер). Қажет болса, олар да ұрысқа қатыса алады. Нәтижесінде Қытай армиясының жауынгерлік тәртібінің бастапқы элементіне бір жеңіл соғыс күймесі, бір ауыр қорғаныс күймесі, 100 жаяу әскер кірді.

2-сурет. «Цзу» ұйымы-ежелгі қытай әскерінің төменгі тактикалық бірлігі:

а-командир;

б-шабуылдаушы соғыс арбасы;

в-жауынгерлік жасақтар;

г-тыл жасағы;

д-қорғаныс күймесі

«Цзу» деп аталатын мұндай форма қажетті қайта топтасқаннан кейін кез-келген ұрыстарды - шабуыл, жаудың қарсы шабуылдарының көрінісі, қорғаныс, шегіну жүргізуге қабілетті болды.

Алайда, мұндай бөлім тек «дұрыс» қарсыласқа қарсы соғысуға қабілетті болды, оның әскері бірдей ұйымдастырушылық принциптерге ие болды және тегіс ашық жерде жұмыс істеді.

Бес «цзу» «люй» құрды, оған бес жауынгерлік күйме, сәйкесінше 500 жаяу әскер және бес ауыр күйме кірді. Ұрыс алаңында «люй» крест тәрізді (қытай иероглифі «құдық» түрінде): ортасында бір «цзу» және оның әр жағында — алдынан, қапталынан және артынан бір «цзу» салынған.

Ұқсас принцип бойынша қытай әскерінің жауынгерлік тәртібі тұтастай құрылды: орталықта негізгі күштер — командирдің өзі басқаратын бір «цзюню» болды. Қапталдарда бір «цзюню» тұрды. Негізгі күштердің алдында авангард, ал артында артқы күзетші, әрқайсысы бір «цзюню» тұрды.

Мұндай дойбы жауынгерлік тәртібі Еуропада басым болған сызықтық принциптен түбегейлі ерекшеленді. Мұндай жауынгерлік бұйрықтарды қолдану нәтижесінде жауынгерлік әрекеттер «аралас» ұрыс сипатына ие болды, оған бір уақытта барлық әскер түрлері қатысты.

Қытай әскерінің әскери тәртібін орнатудың кейбір түрлері бойынша әскери тәртіптің орталық элементін жою болды. Нәтижесінде орталықта тек бас командир мен штаб орналасты, ал оның айналасында - квадрат қағидасы бойынша топталған, әскери тәртіптің сегіз элементі. Бұл дегеніміз ұрыс алаңында әскерді орналастыруда «толықтық және бостық» постулатты өмірге енгізу.

Осыған байланысты, қытайдық әскери теоретиктерімен «мыңдаған өзгеріс және он мыңдаған айналыстар» деп қарастырылды, скери тәртіптің формасына деген талап онша қатаң емес еді. Әскери тәртіпті таңдау орналасқан жерден, күш пен құралдың болуына, қарсыластың мүмкіндіктеріне және басқа да факторларға байланысты болды.

Цинь және Хань империясының (б.д.д.ІІІ ғ. — б.д.д.ІІІ ғ.) дәуіріндегі Ежелгі Қытайда алғашқы екі орталықтандырылған мемлекеттердің — әскери ісі мен қарулы күштерінің дамуы - қытайдың бұл саладағы байлығы мен бірегейлігін көрсетеді.

Қытай тәжірибесін, тарихи тұрғыда Қытай өркениетінің мәдени әсерінде қалған, – Корей, Жапония, Оңтүстік-Шығыс елдері де қабылдай бастады.

Сунь Цзыдың әйгілі «Әскери өнері» трактатының арқасында, Қытай бұл аймақта әскери өнер теориясының отаны болды. Қытайда мыңдаған жылдар бойы соғыс және әскер, соғысты жүргізу нысандары мен тәсілдері, бұл терминнің бүгінгі біздің түсінігіміздегі толық және жүйеленген оқуы құрылған.

Қытай әлемге өзінің стратагемизмге негізделген соғыс жүргізудің ерекше әдісін көрсетті - жауды күшпен және батылдықымен емес, ақылмен және айла-амалмен жою үшін стратегиялық жоспарлар құруды және бастаған істі жеңіске жеткізді.

Қытайлықтар кейбір әскери-техникалық салаларда біріншілік жүлдесіне ие: үлкен қорғаныс инженерлік құрылыстарын салу, арбалетерді құру, зеңбірек ойлап табу және оны қолдану әдістері.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Леонтьевский З. Большой смотр дайцинских (китайских) войск 3 ноября 1824, журнал «Северная пчела», 1832, №№266, 267
2. Иакинф (Бичурин). Китайские военные силы. Журнал «Сын Отечества», 1840, том V, № 2.
3. Китайское войско и его огнестрельное оружие. Журнал «Библиотека для чтения», 1840, №38.
4. Ковалевский Е. Путешествие в Китай. Части 1–2. СПб.: Тип. Королева и К, 1853.
5. Мертваго Д. Очерк морских сношений и войн европейцев с Китаем по 1860 год, СПб.: 1884.